

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

МАРМУРА ОЛЕГ ЗІНОВІЙОВИЧ

УДК 343.21(477)

**СИСТЕМА ОЗНАК, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Марін Олександр Костянтинович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри кримінального права і кримінології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Хавронюк Микола Іванович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального права та кримінології;

кандидат юридичних наук, доцент
Азаров Денис Сергійович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
декан факультету правничих наук

Захист відбудеться «29» червня 2016 року о 11.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано «27» травня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ознаки, що кваліфікують злочин, без сумніву, є найбільш широко застосовуваним засобом диференціації кримінальної відповідальності. Водночас міра диференціації, здебільшого, є доволі суттєвою, а відтак передбачає значні зміни стосовно становища особи, яка вчинила злочин, щодо видів та розмірів покарань, що можуть бути застосовані, можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, строків припинення судимості тощо. Однак чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України має надзвичайно багато недоліків, що стосуються саме ознак, що кваліфікують злочин, з-поміж яких: надмірна різноманітність, неаргументована вибірковість у їх використанні в статтях, непов'язаність із реальним зростанням суспільної небезпеки, необґрунтованість поєднання ознак у диспозиціях, відсутність єдності чи багатозначність термінології тощо. Про це, зокрема, свідчать численні публікації, присвячені критиці ознак, що кваліфікують злочин. Більше того, з аналізу внесених змін до КК України очевидно, що ці недоліки не лише не усуваються, але і з'являються нові. Своєю чергою, така недосконалість законодавства позначається і на правозастосуванні та подекуди стає причиною неправильної кваліфікації, а в окремих випадках – навіть необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності.

Звісно, науковці провадять роботу, спрямовану на усунення таких недоліків. Майже кожне дослідження, присвячене відповідальності за той чи інший злочин, завершується пропозиціями удосконалення кваліфікованих складів злочину. Однак таке вирішення проблеми, ізольоване у межах конкретного випадку, не в змозі вирішити проблеми системи ознак, що кваліфікують злочин, загалом. Унесення змін до однієї статті, зокрема, зумовлюватиме неузгодженість із іншими статтями, порушуватиме системність регламентації ознак, що кваліфікують злочин, сприятиме збільшенню різноманітності ознак. Це свідчить про необхідність комплексного наукового підходу до вирішення проблеми на основі ґрунтовних теоретичних знань про ознаки, що кваліфікують злочин, як окремий кримінально-правовий феномен.

Найбільш комплексні фундаментальні напрацювання в цьому напрямі наведено у роботах Л. Л. Круглікова та Т. О. Леснієвські-Костаревої, які, без сумніву, зробили вагомий внесок у створення теорії ознак, що кваліфікують злочин. Однак наукові положення сформульовані не на законодавстві України, а відтак не враховують національних традицій законотворчості та не містять проектування на КК України. Окремим питанням у межах загальнотеоретичного вивчення ознак, що кваліфікують злочин, приділили увагу Д. С. Азаров, К. А. Вакаріна, О. М. Войтюк, О. В. Ільїна, Е. М. Кісілюк, А. П. Козлов, С. Є. Кротов, О. К. Марін, В. О. Навроцький, І. М. Наконечна, Т. О. Плаксина, О. І. Свінкін, А. І. Трахов, З. А. Тростюк, М. І. Хавронюк та інші, однак навіть у

сукупності праці цих учених не дають цілісного вчення про ознаки, що кваліфікують злочин, а відтак не можуть уважатися достатніми для ефективної та всебічно правильної їх регламентації в законодавстві.

З огляду на наведене, комплексне теоретичне дослідження ознак, що кваліфікують злочин, а також розроблення та обґрунтування пропозицій щодо системного удосконалення ознак, що кваліфікують злочин, є надзвичайно актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0115U006501), «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – створення теоретичної моделі системи ознак, що кваліфікують злочин. Для досягнення цієї мети визначено такі *задачі*:

- проаналізувати стан дослідження проблематики системи ознак, що кваліфікують злочин, у науці кримінального права;
- вивчити зарубіжний досвід формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві;
- встановити істотні ознаки поняття ознак, що кваліфікують злочин, і на їх основі сформулювати його визначення; з'ясувати обсяг поняття ознак, що кваліфікують злочин; запропонувати вирішення проблеми термінологічного позначення поняття ознак, що кваліфікують злочин; з'ясувати сутність сукупності ознак, що кваліфікують злочин;
- оцінити ефективність системи ознак, що кваліфікують злочин, передбаченої КК України;
- здійснити класифікацію ознак, що кваліфікують злочин;
- розробити систему критеріїв, які б давали змогу здійснювати ефективний відбір обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин;
- сформулювати спеціальні правила законодавчої техніки, яких слід дотримуватися під час регламентації ознак, що кваліфікують злочин;
- розробити напрями удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Об'єкт дослідження – засоби диференціації кримінальної відповідальності.

Предмет дослідження – система ознак, що кваліфікують злочин, за кримінальним правом України.

Методи дослідження. У рамках окреслених мети та задач дисертаційної роботи використано такі методи: *порівняльно-правовий метод* – під час порівняння кримінального права України та кримінального права інших держав

(підрозділ 1.2); *структурно-функціональний та структурно-системний методи* – для дослідження ознак, що кваліфікують злочин, як системи взаємопов'язаних елементів, визначення їх сутності та ролі у правовому регулюванні, класифікації (підрозділи 2.1, 2.3); *метод системного аналізу* – для дослідження формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у КК України, виявлення відтак закономірностей та недоліків (підрозділ 2.2); *метод термінологічного аналізу* дав змогу дослідити зміст окремих ознак, встановити внутрішні зв'язки між цими ознаками, їх ієрархію і на цій основі виокремити випадки зайвої різноманітності та надлишки (підрозділи 2.2, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням проблем системи ознак, що кваліфікують злочин. Основними результатами, висновками та пропозиціями з-поміж викладених у дисертації, які містять ознаки новизни, є такі:

уперше:

– доведено допустимість та доцільність нормативного закріплення у Загальній частині КК України, як типових, щонайменше одинадцяти ознак, які передбачені в Особливій частині чинного КК України, із вказівкою на злочини, щодо яких вони мають бути застосовані;

– запропоновано нормативно закріпити механізм визначення санкції кваліфікованого складу злочину, утвореного ознаками, що можуть бути регламентовані в Загальній частині, через використання відповідних коефіцієнтів відносно санкції норми про основний склад злочину;

– запропоновано нормативно закріпити особливі правила кримінально-правової оцінки замаху на злочин із кваліфікованим складом, в якому наявні ознаки закінченого злочину, із основним чи із нижчого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованим складом злочину. Доведено, що межі покарання у цьому разі мають бути вищими, ніж визначені у ч. 3 ст. 68 КК, і становити $\frac{3}{4}$ від меж покарання передбачених санкцією статті за вчинення такого закінченого злочину;

– обґрунтовано недоцільність використання в диспозиціях норм про кваліфіковані склади злочину відсильних конструкцій «ті самі діяння» і «діяння, передбачені» через неоднозначність їх змістового навантаження та запропоновано вживати замість них «такий самий злочин» та «злочин, передбачений статтею...»;

удосконалено:

– визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, шляхом включення до нього всіх виявлених під час дослідження істотних ознак цього поняття; з'ясовано обсяг цього поняття, зокрема шляхом відмежування таких ознак від інших засобів диференціації покарання, пов'язаних із градацією покарання;

– підходи до класифікації ознак, що кваліфікують злочин; здійснено поділ ознак за різними критеріями, зокрема класифіковано ознаки за відображуваним ступенем суспільної небезпеки, на основі коефіцієнтів, отриманих за результатами відношення середнього значення (медіани) розмірів найбільш суворих покарань у санкціях норми про кваліфікований склад злочину та норми про основний;

– класифікацію кваліфікованих складів злочину: залежно від кількості таких складів щодо одного злочину, запропоновано поділяти їх на склади першого, другого, третього чи четвертого ступенів суспільної небезпеки;

– критерії відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, відтак згруповано їх у дворівневу систему, яка передбачає спочатку встановлення можливості обставини бути узагальненою в ознаці, що кваліфікує злочин, загалом, а далі – встановлення можливості обставини бути регламентованою у вигляді вказаної ознаки у конкретному складі злочину;

– спеціальні правила законодавчої техніки, пов'язані з регламентацією ознак, що кваліфікують злочин, які були поділені на декілька груп: правила структуризації відповідного правового матеріалу, правила формулювання тексту відповідних диспозицій, правила використання термінології та правила встановлення логічних зв'язків між правовими нормами;

дістали подальший розвиток:

– ідея щодо розуміння під ознаками, що кваліфікують злочин, таких, з якими пов'язане зростання суспільної небезпеки, і тих, з якими пов'язане її зниження. Це підтверджено: підпорядкуванням останніх загальному вченню про ознаки, що кваліфікують злочин; критеріями відбору таких обставин; правилами законодавчої техніки тощо;

– трактування сукупності ознак, що кваліфікують злочин, як системи. Доведено наявність у цієї сукупності всіх істотних ознак системи;

– напрям на уніфікацію положень КК України шляхом обґрунтування недоцільності використання синонімії при регламентації ознак, що кваліфікують злочин. Обґрунтовано переваги та пропозиції щодо вибору одного терміна замість кількох тотожних чи схожих за значенням; уніфікацію граматичних конструкцій, зокрема вживання прийменника «щодо» для опису потерпілого, «якщо предметом цього злочину були» – предмета злочину, «що супроводжувалося (-лася, -лися)» – діяння, «що спричинив (-ла, -ли, -ло)» – суспільно небезпечного наслідку «з використанням» – засобів чи знарядь злочину; використання переліків ознак, що кваліфікують злочин, у диспозиціях статей КК за єдиними принципом – в традиційному для науки порядку аналізу ознак складу злочину.

Отримані у процесі дослідження наукові результати знайшли втілення у розроблених автором пропозиціях щодо змін та доповнень до чинного КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, викладені в роботі, можуть бути використані у науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження системи ознак, що кваліфікують злочин, як певний етап розвитку у пізнанні цих явищ і, найголовніше, під час вивчення окремих ознак, кваліфікованих складів чи вирішення питання диференціації відповідальності за той чи інший злочин; у законотворчості – для вдосконалення норм КК України, які стосуються диференціації кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин; у правозастосовній діяльності – для правильного встановлення виду складу злочину та з'ясування змісту ознак, що кваліфікують злочин; у навчальному процесі – під час вивчення дисципліни «Кримінальне право України».

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, викладені у дисертації, оприлюднено на: III Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення» (Київ, 2010 р.), Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2011 р.), Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань» (Львів, 2011 р.), Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (Львів, 2012 р.), Звітній науково-практичній конференції факультету з підготовки слідчих (Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні засади протидії злочинності в сучасних умовах» (Львів, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у п'яти наукових статтях у фахових виданнях, зокрема одному закордонному, та шести тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з яких основний текст – 197 сторінок, список використаних джерел (237 найменувань) викладено на 29 сторінках, 5 додатків – на 44 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано на її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету та задачі дослідження, окреслено його методи, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, вказано на практичне значення результатів дослідження, наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження системи ознак, що кваліфікують злочин» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан дослідження ознак, що кваліфікують злочин в науці кримінального права» з'ясовано, які аспекти проблематики ознак, що кваліфікують злочин, були досліджені та наскільки ґрунтовно; виявлено, які питання є дискусійними, малодослідженими чи недослідженими взагалі. До дискусійних, зокрема, слід віднести: термінологічне позначення ознак, що кваліфікують злочин; співвідношення ознак, що кваліфікують злочин, і обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання; трактування сукупності таких ознак (як механічної сукупності, системи чи окремого правового інституту); питання критеріїв відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин; перелік ознак, які можуть бути регламентовані в Загальній частині. Недостатньо вивченими є питання щодо ознак, що кваліфікують злочин, сутності сукупності таких ознак, законодавчої техніки регламентації ознак, що кваліфікують злочин. Майже невивченими є питання щодо істотних ознак поняття ознак, що кваліфікують злочин, відмежування ознак, що кваліфікують злочин, від інших засобів диференціації кримінальної відповідальності, проблема класифікації ознак, що кваліфікують злочин. Попри загальне сприйняття ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, немає жодної праці, яка б пропонувала та обґрунтовувала концепт її втілення в законодавстві.

У підрозділі 1.2 «Зарубіжний досвід регламентації ознак, що кваліфікують злочин» досліджено стан регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві про кримінальну відповідальність окремих зарубіжних держав. Ознаки, що кваліфікують злочин, передбачені у всіх, без винятку, проаналізованих кодексах, однак кожному із них притаманні свої особливості і форм таких ознак, і способів їх регламентації. Надзвичайно багато відмінностей у цьому контексті мають навіть кодекси держав колишніх республік СРСР. З-поміж ідей та рішень, які можуть бути використані для удосконалення українського законодавства, – регламентація окремих ознак, що кваліфікують злочин, у загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність, передбачення окремого структурного елемента, присвяченого визначенню понять, зокрема й окремих ознак, що кваліфікують злочин, вирізнення ознак у диспозиції окремими пунктами, ширше конструювання складів злочинів зі зниженим ступенем суспільної небезпеки.

Розділ 2 «Поняття та види ознак, що кваліфікують злочин» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Ознаки, що кваліфікують злочин: поняття, системність» з'ясовано зміст поняття цих ознак, який становлять ознаки, що: є ознаками складу злочину; прямо вказані у законодавстві про кримінальну відповідальність; є узагальненим позначенням обставин учинення злочину; впливають на кваліфікацію злочину; зумовлюють виникнення нової санкції і

відтак змінюють інтенсивність караності за певний злочин; позначають зміну ступеня суспільної небезпеки злочину, порівняно з відображеною в основному складі; є додатковими до ознак основного складу злочину; мають імперативний характер. Шляхом відмежування ознак, що кваліфікують злочин, від інших засобів диференціації кримінальної відповідальності з'ясовано обсяг цього поняття. Аргументовано пропозицію відносити до ознак, що кваліфікують злочин, і ті ознаки, які позначають зростання суспільної небезпеки, і ті, що позначають її зниження. Встановлено, що ознаки, які кваліфікують злочин, з огляду на зміст цього поняття, можуть бути передбачені і в загальній, і особливій частині законодавства про кримінальну відповідальність. Натомість не можна відносити до ознак, що кваліфікують злочин, готування до злочину та замах на злочин, вчинення злочину під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, обставини, передбачені у ст. 69-1 КК України, а також вчинення злочину неповнолітнім, які теж зумовлюють зміну меж караності злочину. Доведено, що сукупність передбачених КК України ознак, що кваліфікують злочин, можна розглядати як систему. Обґрунтовано правильність позначення відповідних ознак термінологічним зворотом «ознаки, що кваліфікують злочин».

У підрозділі 2.2 «Законодавче закріплення системи ознак, що кваліфікують злочин, у чинному Кримінальному кодексі України» проаналізовано стан регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у КК України. Встановлено 280 різних таких ознак у 259 статтях Особливої частини, які утворюють 396 кваліфікованих складів злочинів. Регламентація ознак, що кваліфікують злочин, здійснена доволі системно. Це, насамперед, виявляється в обмеженій кількості конструкцій побудови диспозицій норм про кваліфіковані склади злочину та граматичних конструкцій опису ознак, що характеризують той чи інший елемент складу злочину, у поширеному використанні схожих поєднань ознак у нормах про схожі склади злочину, багаторазовому використанні деяких із ознак тощо. Виокремлено три варіанти конструювання кваліфікованих складів злочину: застосування диспозицій відсильного типу (наприклад, «ті самі діяння, вчинені...»), повторення назви злочину чи назви статті з подальшим переліченням ознак, що кваліфікують злочин, а також часткове повторення диспозиції норми про основний склад злочину. З'ясовано, що найчастіше диспозиції норм про основний склад передбачають дві, одну та три ознаки, що кваліфікують злочин (30%, 24% та 21% відповідно). Вадами системи ознак, що кваліфікують злочин, виявленими на цьому етапі, є використання різних граматичних конструкцій для закріплення однієї ознаки у різних статтях, широке застосування синонімії, існування незавершених переліків ознак.

У підрозділі 2.3 «Класифікація елементів системи ознак, що кваліфікують злочин» здійснено класифікацію ознак, що кваліфікують злочин, за елементами та групами ознак складу злочину, які вони характеризують: за будовою; за ступенем визначеності змісту; за особливостями змісту; за стабільністю обсягу, залежно від того, чи характеризують вони особу, яка вчинила злочин, наявність чи відсутність фактів, обставин чи явищ вони позначають, за спрямованістю впливу на ступінь суспільної небезпеки, за обсягом складів злочинів, при конструюванні яких можуть використовуватись. Через визначення зміни середнього значення покарань у виді позбавлення волі та обмеження волі (де таке найбільш суворе) у зв'язку із наявністю ознаки, що кваліфікує злочин, з'ясовано, що в середньому, в межах КК України, вчинення злочину щодо неповнолітнього та малолітнього збільшує покарання у 2 та 2,4 рази відповідно, щодо двох і більше осіб – 1,7 рази, за великий та особливо великий розмір предмета злочину – у 2 та 2,9 рази, загальнонебезпечний спосіб учинення злочину – в 3,0 рази, загибель однієї людини та кількох людей внаслідок злочину – в 2,9 та 3,3 рази, значний, великий та особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином, – в 2, 2,9 та 3,1 рази відповідно, тяжкі наслідки злочину – в 2,8 рази, вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою – у 1,8, 2,1, та 2,8 рази, повторно – у 1,9 рази, службовою особою з використанням службового становища – у 2,6 рази. Отримані дані дають змогу поділяти ознаки, що кваліфікують злочин, на групи за мірою зміни ступеня суспільної небезпеки.

Розділ 3 «Проблеми системи ознак, що кваліфікують злочин, у чинному Кримінальному кодексі України та шляхи її вдосконалення» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Проблема відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин» запропоновано систему критеріїв, завдяки яким можна визначити, які саме обставини вчинення злочину можуть бути узагальнені в ознаках, що кваліфікують злочин, із позиції обґрунтованості та доцільності. Доведено, що обставина для її регламентації як ознаки, що кваліфікує злочин, загалом повинна безпосередньо стосуватися процесу вчинення злочину, відтак має існувати і реальна можливість її виявлення та доказування у кримінальному процесі, а для її регламентації в конкретному складі злочину, окрім цього, така обставина має істотно впливати на суспільну небезпеку. Такий вплив повинен бути безумовним та одновекторним, обставина – поширеною, включаючи можливу поширеність, серед злочинів відповідного виду, і регламентація цієї обставини як ознаки, що кваліфікує злочин, має бути необхідною у зв'язку з відсутністю інших способів повного врахування суспільної небезпеки злочину із такою обставиною.

У підрозділі 3.2 «Теоретичне обґрунтування законодавчої техніки конструювання кваліфікованих складів злочину в законі про кримінальну

відповідальність» здійснено трансформацію та конкретизацію загальних правил законодавчої техніки у правила конструювання кваліфікованих складів злочину за такими напрямками, як використання термінології, структуризації нормативного матеріалу, формулювання диспозицій та встановлення логічних зв'язків між нормами та їх структурними елементами.

У підрозділі 3.3 *«Шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність в частині використання ознак, що кваліфікують злочин»* представлено цілісний концепт регламентації окремих ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині КК України, зокрема й питання визначення міри покарання та кваліфікації; представлено авторський погляд на вирішення проблеми кримінальної відповідальності за замах на злочин із кваліфікованим складом, який містить ознаки закінченого основного чи меншого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованого складу цього злочину, шляхом регламентації в КК України вказівки про трактування такої ситуації виключно як замаху та передбачення водночас більш суворої відповідальності порівняно зі звичайним замахом (який не має ознак закінченого злочину). Запропоновано уніфікувати ознаки, тотожні чи подібні за змістом, словесні конструкції, що використовуються для регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у статтях Особливої частини.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування ефективної системи ознак, що кваліфікують злочин, за кримінальним правом України. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених у ній задач всебічно оцінено ефективність системи таких ознак, виявлено її недоліки та напрацьовано шляхи їх наукового та нормативного вирішення. Детальні, розширені результати дослідження сформульовано у висновках до розділів роботи, а в узагальненому вигляді вони зводяться до такого:

1. Недостатньо дослідженими, на нашу думку, є проблеми відбору обставин, що будуть регламентовані як ознаки, що кваліфікують злочин, а також правила законодавчої техніки нормативного закріплення таких ознак. Майже невивченими є питання класифікації та поділу цих ознак. Узагалі недослідженим є питання практичної реалізації (на рівні пропозицій змін до законодавства) ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у тексті законодавства про кримінальну відповідальність.

2. Аналіз зарубіжного досвіду формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві дало змогу віднайти низку ідей та рішень, які доцільно використати для удосконалення КК України – регламентація окремих ознак, що кваліфікують злочин, у загальній частині законодавства про кримінальну

відповідальність із визначенням кратності зміни санкції; передбачення окремого структурного елемента для визначення понять, в тому числі й окремих ознак, що кваліфікують злочин; виокремлення ознак, що кваліфікують злочин, в окремі пункти та їх нумерація; регламентація кваліфікованого складу умисного вбивства зі зниженим ступенем суспільної небезпеки «під впливом співчуття до потерпілого та за його категоричним та наполегливим проханням».

3. На основі встановлення істотних ознак поняття ознак, що кваліфікують злочин, доведено, що такими є прямо вказані у законодавстві про кримінальну відповідальність ознаки складу злочину, які є узагальненим позначенням обставин учинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки, порівняно з відображеним в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер.

Термін «кваліфікуючі ознаки» не відповідає українській граматиці, а тому запропоновано замінити його на «ознаки, що кваліфікують злочин». Термін «обставини, що кваліфікують злочин» слід використовувати лише щодо тих фактичних обставин учиненого злочину, які є узагальнені в ознаці, що його кваліфікує.

Сукупність ознак, що кваліфікують злочин, слід розглядати як систему елементів із властивими внутрішніми та зовнішніми зв'язками. Визнання сукупності таких ознак окремим інститутом кримінального права суперечить сутності інституту як сукупності правових норм. Самі ознаки не є правовими нормами, а відтак може йтися лише про інститут чи підінститут диференціації відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, як сукупність норм, якими встановлюються ці ознаки, визначається зміст та співвідношення з іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, встановлюється зміна караності у зв'язку з наявністю зазначених ознак.

4. Під час аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин, передбаченої КК України, виявлено 280 таких ознак, що утворюють 396 кваліфікованих складів злочину, та передбачені у 259 статтях. Водночас встановлено і широкі можливості удосконалення законодавства у цьому аспекті. Основні недоліки, виявлені на цьому етапі дослідження, – очевидне надмірне використання синонімії, стилістична різноманітність під час опису ознак, що кваліфікують злочин, невичерпні переліки таких ознак, неузгодженість диспозицій норм про кваліфіковані склади злочину з диспозиціями норм про основні склади злочину для використання словесних конструкцій, наприклад, «ті самі діяння», значні коливання кратності посилення покарання у зв'язку з однією і тією ж ознакою у різних статтях.

5. Для досягнення наукових та практичних цілей ознаки, що кваліфікують злочин, можна поділити на: ознаки, що характеризують предмет, потерпілого, суспільно небезпечне діяння тощо; за групами ознак та елементами складу злочину; прості та складні за будовою; на формально-визначені та оціночні за ступенем визначеності змісту; ознаки із якісним змістом та ознаки із кількісним змістом; позитивні та негативні залежно від того, позначають вони наявність чи відсутність фактів, обставин та явищ; об'єктивні та суб'єктивні залежно від того, чи характеризують вони особу, яка вчинила злочин; загальні на спеціальні за обсягом кваліфікованих складів злочинів, при конструюванні яких можуть використовуватися.

За мірою зміни ступеня суспільної небезпеки, через порівняння санкцій норм про основний та кваліфікований склад злочину, з-поміж найбільш широко використовуваних у КК України ознак встановлено такий порядок зростання суспільної небезпеки: вчинення злочину щодо двох і більше осіб; учинення злочину групою осіб; учинення злочину повторно; вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин; учинення злочину щодо неповнолітнього, великий розмір предмета злочину та значний розмір шкоди, заподіяної злочином; учинення злочину групою осіб за попередньою змовою; вчинення злочину щодо малолітнього; вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища; вчинення злочину організованою групою осіб та тяжкі наслідки вчинення злочину; особливо великий розмір предмета злочину, великий розмір шкоди, заподіяної злочином, та загибель однієї людини внаслідок злочину; загальнонебезпечний спосіб учинення злочину; особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином; загибель людей внаслідок злочину.

6. Відбір обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, слід здійснювати на двох рівнях. Завдання відбору першого рівня – встановити, чи може певна обставина або їх сукупність бути узагальнена в ознаці, що кваліфікує злочин загалом. Для цього: по-перше, обставина повинна стосуватися процесу вчинення злочину, відобразитися певним чином у самому злочині, отримуючи відтак можливість впливу на його суспільну небезпеку; по-друге, повинна існувати реальна можливість виявлення та доказування наявності такої обставини у процесі кримінального провадження. Відбір на другому рівні має забезпечити доцільність та правомірність регламентації ознаки, що кваліфікує злочин, на рівні конкретного складу злочину. Для цього необхідно користуватися такими критеріями: істотність, безумовний істотний одновекторний вплив обставини на суспільну небезпеку злочину; фактична, а у разі непоширених злочинів – можлива, поширеність певних обставин під час учинення злочинів цього виду; відсутність інших, уже передбачених способів повного врахування суспільної небезпеки злочинів, що характеризуються такою обставиною (обставинами).

7. Правила законодавчої техніки регламентації ознак, що кваліфікують злочин, поділено на 4 групи: правила структуризації відповідного правового матеріалу, правила формулювання тексту відповідних диспозицій, правила використання термінології та правила встановлення логічних зв'язків між правовими нормами.

Для забезпечення виконання ролі структуризації нормативного матеріалу при регламентації ознак, що кваліфікують злочин, необхідно кожному окремому виду злочину присвятити окрему статтю, а кожному різновиду цього злочину – окрему частину такої статті; конструювати, за загальним правилом, два-три кваліфіковані склади одного злочину; регламентувати склади злочину в порядку зростання суспільної небезпеки, а склади зі зниженим ступенем суспільної небезпеки – в порядку її зниження; не допускати регламентації досліджуваних ознак у структурних елементах, присвячених санкціям; а також виділяти структурно всі ознаки, що кваліфікують злочин, та здійснювати їх нумерацію.

Під час формулювання тексту диспозицій, де регламентуються ознаки, що кваліфікують злочин, поєднувати слід лише ті ознаки, які відображають схожий вплив на суспільну небезпеку злочину. Натомість ознаки, які за мірою відображуваного впливу на суспільну небезпеку значно відрізняються між собою, незалежно від поширеності самого злочину, повинні передбачатися в іншій диспозиції, утворюючи відтак інший кваліфікований склад злочину.

Під час використання термінології слід дотримуватися таких правил: 1) уникати використання синонімів; 2) за відсутності шкоди точності, зрозумілості, вичерпності, доступності надавати перевагу використанню більш загального терміна; 3) допускати використання оціночних понять лише за крайньої необхідності щодо: однакового впливу на ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину всіх фактичних обставин, які за змістом та обсягом охоплюються відповідною ознакою; вибору терміна, який дає змогу суб'єктові правозастосування правильно розтлумачити відповідне поняття; максимально ґрунтовного розкриття змісту цих понять на рівні правових норм чи загальних рекомендацій; 4) давати визначення всім ознакам, що кваліфікують злочин, зміст яких не є загальновідомим чи відрізняється від традиційного розуміння.

Встановлення логічних зв'язків запропоновано підпорядкувати таким правилам: 1) диспозиція норми про кваліфікований склад злочину повинна узгоджуватися із диспозицією норми про основний склад цього ж злочину; санкція норми про кваліфікований склад злочину щодо її виду, видів та розмірів покарань повинна будуватися на основі санкції норми про основний склад; відтак перша, порівняно з другою, повинна змінюватись і у своїй найменш суворій, і найбільш суворій частині; види і розміри покарань, в певній частині, повинні збігатися, а діапазон суворості першої повинен бути більшим

від діапазону суворості другої; 2) диспозиції, в яких регламентуються кваліфіковані склади схожих злочинів, повинні відрізнятися лише в міру різниці цих злочинів; 3) вплив тієї самої ознаки, що кваліфікує злочин, у складах злочину, що співвідносяться як загальна та спеціальна норма, повинен бути приблизно однаковим.

8. Основні напрями нормативного вдосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, встановлено такі.

8.1 Регламентація таких ознак, що кваліфікують злочин, як вчинення злочину щодо двох або більше осіб, неповнолітнім та малолітнім, значний, великий та особливо великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, учинення злочину групою осіб, за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, вчинення злочину повторно та вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність та, відповідно, вилучення цих ознак з відповідних статей Особливої частини КК України.

8.2 Уведення до закону конструкції замаху на злочин із кваліфікованим складом, в якому проявилися ознаки закінченого злочину з основним чи меншого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованим складом злочину.

8.3 Використання під час побудови диспозицій, присвячених регламентації кваліфікованого складу злочину, відсильних конструкцій «такий самий злочин» та «злочин, передбачений статтею...».

8.4 Формування переліків ознак, що кваліфікують злочин, за єдиним принципом – у традиційному для науки порядку аналізу ознак складу злочину.

8.5 Уніфікація граматичних конструкцій, які використовуються для опису ознак, що кваліфікують злочин, у статтях Особливої частини. Запропоновано застосування прийменника «щодо»: для опису потерпілого; «якщо предметом цього злочину були» – предмета злочину; «що супроводжувалося (-лися)» – діяння; «що спричинив (-ли)» – суспільно небезпечного наслідку; «з використанням» – засобів чи знарядь злочину.

8.6 Виключення зі статей Особливої частини КК України ознак, що кваліфікують злочин, суспільна небезпека яких може бути врахована через інститут сукупності злочинів («поєднане з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень», «поєднане з умисним вбивством», «поєднане із заволодінням зброєю», «з погрозою вбивства», «що спричинило загибель людей», «що спричинило смерть» та ін.), а також підвищення максимальної межі покарання у виді позбавлення волі у випадках призначення покарання за сукупністю злочинів.

8.7 Усунення випадків використання синонімії при позначенні ознак, що кваліфікують злочин.

8.8 Заміна невичерпних переліків ознак однією ознакою більш загального змісту, яка охопить усі ознаки, узагальнені в такому переліку, а також за змоги, заміна і вичерпних переліків однією ознакою, тотожною за змістом цьому переліку.

8.9 Як підґрунтя втілення ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність становлять пропозиції внести до КК України низку змін:

8.9.1 Доповнити Загальну частину Розділом VIII-1 «Кримінальна відповідальність та її підстава», який би містив: ст. 43-1 «Підстава кримінальної відповідальності»; ст. 43-2 «Склад злочину»; ст. 43-3 «Ознаки, що утворюють кваліфікований склад злочину»; ст. 43-4 «Загальні положення кваліфікації злочинів»; ст. 43-5 «Кваліфікація незакінченого злочину»; ст. 43-6 «Кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті»; ст. 43-7 «Кваліфікація злочинів за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину»;

8.9.2 Доповнити Загальну частину Розділом X-1 «Диференціація покарання», в якому передбачити: ст. 64-1 «Загальні засади диференціації покарання»; ст. 64-2 «Диференціація покарання за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину»; ст. 64-3 «Диференціація покарання за незакінчений злочин»; ст. 64-4 «Диференціація покарання за злочин, учинений у співучасті»; ст. 64-5 «Диференціація покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання»;

8.9.3 Викласти в новій редакції ст. 2 КК України, виключивши з неї ч. 1 і перейменувавши її на «Принципи кримінальної відповідальності»; ст. 53 КК України, поділивши штраф як основне покарання на 4 ступені суворості та передбачивши можливість призначення штрафу як додаткового покарання у разі значного, великого та особливо великого розмірів вартості предмета вчиненого умисного злочину чи матеріальної шкоди, заподіяної таким злочином, у межах розміру вартості предмета чи розміру заподіяної шкоди; ч. 2 ст. 59 КК України, передбачивши можливість призначення конфіскації майна за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини у випадках злочину з кваліфікованим складом, утвореним ознаками, передбаченими Загальною частиною КК України; Розділ XI Загальної частини КК України «Призначення покарання», упорядкувавши відповідно до запропонованих змін ст.ст. 65, 67, 68, 70 КК України, доповнивши КК України ст. 68-1 «Призначення покарання у випадках, коли застосуванню підлягають одночасно кілька норм про диференціацію покарання», водночас виключити ст. 69-1 КК України.

8.9.4 Виключити із КК України ст. 16 та ч.ч. 1 і 2 ст. 29, оскільки відповідні норми пропонується передбачити у статтях Розділу VIII-1 Загальної частини КК України «Кримінальна відповідальність та її підстава».

Цілісний проект унесення змін до Загальної частини КК України представлено у додатку до дисертації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Мармура О. З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин / О. З. Мармура // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – № 2. – С. 297–306.
2. Мармура О. З. Система ознак, що кваліфікують злочин в науці кримінального права / О. З. Мармура // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – № 3. – С. 296–306.
3. Мармура О. З. Критерії відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин / О. З. Мармура // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – № 3. – С. 342–352.
4. Мармура О. З. Квалифицирующие признаки как средство дифференциации уголовной ответственности: основы понимания / О. З. Мармура // *Legea si viata. Revista stiintifico-practica.* – 2014. – Februarie. – P. 72–76.
5. Мармура О. З. Система та системність використання ознак, що кваліфікують злочин / О. З. Мармура // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. – 2013. – Вип. 33. – С. 263–273.
6. Мармура О. З. Деякі питання техніки законодавчої регламентації кваліфікованих складів злочинів / О. З. Мармура // Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 жовтня 2010 р.): у 2-х томах. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2010. – Т. 2. – С. 63–65.
7. Мармура О. З. Види ознак, що кваліфікують злочин за чинним КК України / О. З. Мармура // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 30 вересня 2011 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 140–143.
8. Мармура О. З. Проблеми системності ознак, що кваліфікують злочин / О. З. Мармура // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 23–24 вересня 2011 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 249–254.
9. Мармура О. З. Проблеми використання в КК України понять «істотні», «значні», «великі» та «особливо великі» розміри / О. З. Мармура // Матеріали звітної науково-практичної конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 23 березня 2012 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 57–61.
10. Мармура О. З. Окремі проблеми кваліфікації незакінченого злочину з кваліфікованим складом / О. З. Мармура // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень

учасників Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 21–22 вересня 2012 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 144–147.

11. Мармура О. З. Щодо обсягу поняття кваліфікованого складу злочину / О. З. Мармура // Теоретичні та прикладні засади протидії злочинності в сучасних умовах: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – С. 173–174.

АНОТАЦІЯ

Мармура О. З. Система ознак, що кваліфікують злочин за кримінальним правом України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2016.

Дисертація є комплексним дослідженням системи ознак, що кваліфікують злочин. У роботі досліджено розвиток учення про ознаки, що кваліфікують злочин. Вивчено іноземний досвід диференціації відповідальності з використанням таких ознак. Встановлено істотні ознаки досліджуваного явища та на їх основі сформульовано авторське визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин; обґрунтовано їх системність; відмежовано від деяких інших засобів диференціації кримінальної відповідальності. Проаналізовано стан системи ознак, що кваліфікують злочин, у КК України. Здійснено класифікацію ознак, що кваліфікують злочин, та кваліфікованих складів злочину. Розроблено критерії відбору, завдяки яким можна визначити, які саме обставини вчинення злочину можуть бути узагальнені в ознаках, що кваліфікують злочин. Обґрунтовано правила законодавчої техніки конструювання норм про кваліфіковані складі злочинів. На основі результатів, отриманих під час дослідження, розроблено пропозиції щодо удосконалення КК України.

Ключові слова: ознаки, що кваліфікують злочин, кваліфікований склад злочину, диференціація кримінальної відповідальності, критерії відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин, правила конструювання норм про кваліфіковані складі злочинів.

АННОТАЦИЯ

Мармура О. З. Система квалифицирующих признаков состава преступления по уголовному праву Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-

исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2016.

Диссертация является комплексным исследованием системы квалифицирующих признаков состава преступления. В работе исследовано развитие учения о квалифицирующих признаках. Изучено зарубежный опыт дифференциации ответственности с использованием таких признаков. Установлено, что квалифицирующие признаки присущие во всех, без исключения, проанализированных иностранных УК, однако каждый из них имеет многочисленные особенности, в том числе и УК постсоветских государств. Путем анализа присущих в научной литературе определений квалифицирующих признаков, а также применением логических методов установлены существенные признаки изучаемого явления и на их основе сформулировано авторское определение соответствующего понятия. Обосновано использование терминологического оборота «квалифицирующие признаки состава преступления» для обозначения изучаемого явления. Доказано системность квалифицирующих признаков. Произведено их разграничение от других средств дифференциации уголовной ответственности. Проанализировано состояние системы квалифицирующих признаков в УК Украины, в результате чего изучено разнообразие квалифицирующих признаков состава преступления, рассмотрено использованную для их обозначения терминологию, определены способы конструирования норм о квалифицированных составах преступления, проанализированы изменения санкции при наличии квалифицированного признака (на примере совершения преступления повторно). Проведена классификация квалифицирующих признаков по различным критериям, в том числе разделены признаки по степени влияния на общественную опасность преступления, базируясь на среднем значении их влияния на санкцию. Предложено авторскую классификацию квалифицированных составов преступления. Разработаны критерии отбора, благодаря которым можно определить, какие именно обстоятельства совершения преступления могут быть обобщены в квалифицирующих признаках. Обоснованы правила законодательной техники конструирования норм о квалифицированных составах преступлений в направлениях использования терминологии, структурирования нормативного материала, формирования диспозиций статей о квалифицированных составах преступления и установления логических связей между нормами и их структурными элементами. На основе результатов, полученных в ходе исследования, разработаны предложения по совершенствованию УК Украины. В частности, предложен концепт регламентации отдельных квалифицирующих признаков состава преступления в Общей части уголовного законодательства, законодательное решение проблемы квалификации покушения на преступление при наличии всех

признаков оконченого преступления с основным или меньшей степени общественной опасности квалифицированным составом.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки состава преступления, квалифицированный состав преступления, дифференциация уголовной ответственности, критерии отбора обстоятельств преступления для их регламентации как квалифицирующих признаков состава преступления, правила конструирования норм о квалифицированных составах преступления.

ANNOTATION

Marmura O. The system of the qualifying features of corpus delicti by criminal law of Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2016.

This thesis is the complex research of the qualifying features of corpus delicti. The thesis investigates development of the doctrine of qualifying features. Foreign experience of the differentiation of criminal responsibility, using these features is researched. Significant features of the phenomenon is spoken are established, author's definition of the concept of qualifying features is formulated on this base. Their systemic is justified; differentiation from other means of differentiation of criminal responsibility is done. Condition of the system of qualifying features in the criminal code of Ukraine is analyzed. Classification of the qualifying features and qualified corpus delicti are done. Selection criteria, by which we can identify what circumstances of the crime, can be generalized as qualifying features are elaborated. The rules of legislative technique of constructing of the lows about qualified corpus delicti are justified. Proposals to perfecting of criminal code of Ukraine are elaborated on the results of research.

Key words: qualifying features, qualified corpus delicti, differentiation of criminal responsibility, criteria of selection circumstances for it's regimentation as qualifying features, rules of constructing lows about qualified corpus delicti.

Підписано до друку 26.05.2016 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 59-16.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.